

DR. ŽILVYTIS ŠAKNYS

Lietuvos istorijos institutas

MERKINĖS APYLINKĖS: KULTŪRŲ SAŪVEIKA IR TURIZMAS¹

Nors turizmas turi didžiulę reikšmę pasaulio ekonomikai, jo tyrimas svarbus ir socialinių pokyčių bei kultūrinių kontaktų analizei, tačiau etnologine prasme jis dar nebuvo atkreipęs didesnio Lietuvos tyrinėtojų dėmesio. Todėl, šiame straipsnyje 2002 m. Dzūkijos nacionalinio parko Merkinės apylinkėse atliktų tyrimų pagrindu analizuodami turisto ir vietinio žmogaus socialinius ir kultūrinius kontaktus, tikimės prisidėti prie turizmo plėtotės problemos.

Norėdami atskleisti turizmo perspektyvas ir įvairaus amžiaus žmonių pasirengimą priimti turistus ir suvokti jų kultūrinę aplinką, sudarėme tris anketas įvairaus amžiaus merkiniškiams. Norint suvokti turisto poreikius ir kliūtis turizmui plėtoti šiose apylinkėse, konsultuojantis su Dzūkijos nacionalinio parko Merkinės informacijos centro vadovu Algimantu Černiausku, sudaryta ir Lietuvos bei užsienio turistui anketa.

Anketavimo, reglamentuoto ir laisvo pokalbio, taip pat stebėjimo pagrindu atliktas tyrimas parodė, kad Merkinės apylinkės patrauklios tiek užsienio, tiek Lietuvos turistams, tačiau kyla užsienio kalbos, turistų maitinimo, informacijos ir turisto poreikių tenkinimo problemų. Vis dėlto Merkinės gyventojas geranoriškas ir atviras kitos kultūros turistams. Kita vertus, kyla intensyvaus turizmo keliamų neigiamų padarinių pavojus vietiniams gyventojams. Todėl manome, kad nors Merkinės apylinkių jaunimu šiuo metu ir rūpinamasi, tačiau jaunimo etnokultūrinis auklėjimas turi būti derinamas su turizmo ir globalizacijos proceso intensyvėjimu.

Unikali gamta, garsi istorinė praeitis ir gausus materialinis ir dvasinis etnokultūros paveldas lėmė išskirtinį Merkinės apylinkių statusą. Merkinė ir jos aplinkiniai kaimai yra 1991 m. balandžio 23 d. įkurto didžiausio Lietuvoje nacionalinio parko dalis. Nors Dzūkijos nacionalinio parko administracija yra Marcinkonių gyvenvietėje, Merkinė (čia yra vienas iš dviejų parko informacijos centrų) įvardijama kaip Nacionalinio parko turizmo centras², pasak Dzūkijos nacionalinio parko vyriausiojo architekto V.Kniubo, Merkinė labiausiai tinka būti ir nacionalinio parko sostine³. Tokie planai buvo kuriant Dzūkijos nacionalinį parką. Merkinės

¹ Tyrimą rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

² J. Aukštaitis, *Lietuvos nacionaliniai parkai*, Vilnius, 1996, p. 69.

³ V. Kniubas, *Gyvenvietės, kurios turi atgimti*, *Mūsų gamta*, 1998, Nr.1, p. 20.

išskirtinumą lemia ir demografiniai rodikliai. 1998 m. Merkinėje ir Merkinės seniūnijos kaimuose gyveno net 58% (atitinkamai 33,4 ir 24,6) visų Dzūkijos nacionalinio parko gyventojų⁴.

TYRIMO PRIELAIDOS, OBJEKTAS IR METODIKA. Nors turizmas turi didelę reikšmę pasaulio ekonomikai, jo tyrimas svarbus ir socialinių pokyčių bei kultūrinių kontaktų analizei, tačiau etnologine prasme jis dar nebuvo sulaukęs Lietuvos tyrinėtojų dėmesio.

Turizmas gali būti suvokiamas ne tik kaip keliavimo dėl malonumo šaltinis. Jis įkūnija turisto patirtį, laikinai palikus įprasto socialinio gyvenimo erdvę, jo lūkesčius ir poreikių patenkinimą. Kartu – ir tam tikras žmonių bendravimo formas – trumpus kontaktus su vietiniais, kitos kultūros elementus perėmusiais ir skirtingos socialinės padėties žmonėmis. Kultūrinių ir socialinių skirtumų išraiška svarbi ne tik trumpalaikę gamtinės, socialinės ir kultūrinės aplinkos kaitą patyrusiems keliautojams, bet ir nuolat su jais bendraujantiems vietiniams žmonėms, kurie patys gali per turistą pažinti svetimą kultūrą, papročius ir įpročius ir netgi perimti krislelį „keliautojo“ kultūrinės patirties⁵. Turisto ir vietinio žmogaus socialiniai ir kultūriniai kontaktai yra mūsų tyrimo tikslas, galintis prisidėti prie tradicinio monoetninio gyvenimo būdo ir modernių politinių santykių interakcijos problemos sprendimo atsiveriančioje pasauliui lokalinėje bendruomenėje. Siekdami šio tikslo nutarėme: 1) sudaryti turizmo tyrimo programą; 2) atlikti turizmo Merkinės apylinkėse tyrimus; 3) ištirti įvairaus amžiaus merkiniškių požiūrį į turizmą; 4) ištirti turisto poreikius ir požiūrį į kultūrinę aplinką.

Tyrimai atlikti naudojant anketavimo, laisvo ir reglamentuoto pokalbio, stebėjimo iš šalies ir stebėjimo dalyvaujant metodikas; mokslinė analizė atlikta lyginamuoju metodu. Norėdami suvokti turisto poreikius ir tam tikras kliūtis turizmui plėtoti šiose apylinkėse, konsultuodamiesi su Dzūkijos nacionalinio parko Merkinės informacijos centro vadovu Algimantu Černiausku, sudarėme anketą „Dzūkijos nacionalinis parkas. Merkinė. Turisto anketa“. Kad anketos pildymas neužimtų daug respondento laiko, apsiribojome minimaliu klausimų skaičiumi. Prašėme nurodyti valstybę, iš kurios turistas atvyko, amžių, lytį, laiką, kurį respondentas praleido Merkinės apylinkėse, užrašyti, kas labiausiai čia patiko (3 pozicijos), pažymėti, kas sudarė rūpesčių (nakvynė, maitinimas, pramogų, informacijos stoka, blogas poilsio organizavimas, prastos sanitarijos sąlygos, saugumo stoka ar kitkas). Norėdami suvokti turistų požiūrį

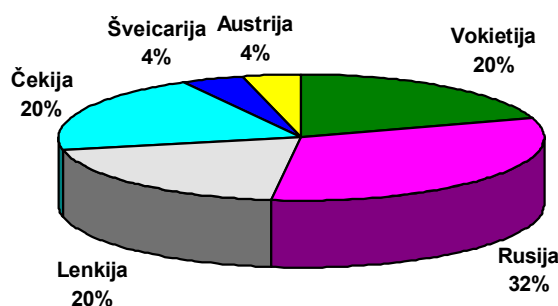
⁴S. Stanaitis, *Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai*, Vilnius, 1999, p. 57.

⁵Van der Berge P. L., „Tourism“, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London, New York, 1998, p. 551–552.

į merkiniškius prašėme pažymėti po 3 iš 10 teigiamų ir neigiamų merkiniškių būdo bruožų⁶. Taip pat sudaryta galimybė kitoje anketos pusėje užrašyti nenumatytas pastabas ir pageidavimus. Norėdami, kad anketa būtų prieinama ir užsienio turistams, vertimų biure „Frazė“ ją išvertėme į anglų, lenkų, rusų ir vokiečių kalbas⁷.

Anketas užpildė 52 turistai, iš jų 25 užsienio valstybių gyventojai (1 diagrama; lietuvių respondentų gyvenimo vieta nefiksuota). Apklausa buvo atliekama 2001 m. liepos ir rugpjūčio mėnesiais. Daugiausia anketų turistai užpildė Dzūkijos nacionalinio parko Merkinės informacijos centro patalpose (padedami jo darbuotojų B.Čaplikienės, A.Černiausko, L.Saviščenės), kelias – Merkinės kraštotyros muziejuje (talkino direktorius J.Kaupinis).

1 diagrama. 2001 m. Atsakiusiųjų į turisto anketą užsieniečių pasiskirstymas pagal valstybes. n=25

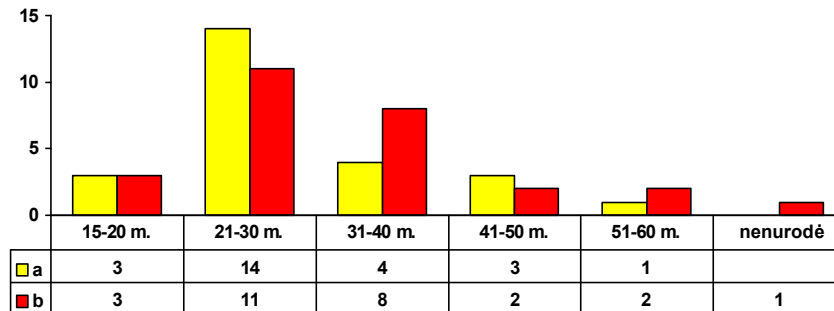

Beveik visi respondentai užsieniečiai lankėsi Merkinėje po 1 dieną, išskyrus visus rusus ir vieną lenką, praleidusius čia 4–5 dienas, lietuvių lankymosi laikas labai įvairus. Pagal amžių turistai pasiskirstė taip:

⁶Merkiniškių būdo bruožai parinkti remiantis etnopsichologo Remigijaus Bliumo iš-tirto 1919–1947 m. lietuvių „tautinio charakterio“ apibūdinimais. Pasirinkti dažniausi vie-no ar kito būdo bruožo paminėjimai: R. Bliumas, *Etninės psichologijos įvadas*, Vilnius, 1998, p. 82–87. Teigiami bruožai: nuoširdūs, vaišingi, ištvermingi, mylintys savo kraštą, atkablūs, idealistai, gerbiantys save, geri, kantrūs, kuklūs; neigiami: pavydūs, užsispyrę, konservatyvūs, individualistai, nepasitikintys, pasyvūs, materialistai, lėti, nesąžiningi, užsidarę. Be abejo, toks skirstymas į „teigiamus“ ir „neigiamus“ bruožus yra sąlyginis, ta-čiau atliktas tyrimas suteikia empirinės medžiagos vertybinei analizei.

⁷Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (toliau – ES), byla 2180, l. 1–52.

2 diagrama. 2001 m. Atsakiusiųjų į turisto anketą užsieniečių ir lietuvių pasiskirstymas pagal valstybes. n=52

a – užsieniečiai, b – lietuviai

Kaip matome iš 2 diagramos, į anketos klausimus atsakė daugiausiai jauni žmonės, todėl tyrimas atskleidžia labiausiai jaunimo patirtį ir problemas.

Norėdami aptarti turizmo perspektyvas, įvairaus amžiaus žmonių pasirengimą priimti turistus ir suvokti jų kultūrinę aplinką, sudarėme dar kelias anketas. Viena iš jų – „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: moksleivio patirtis“ skirta atskleisti mokyklinio jaunimo turistinę patirtį, požiūrį į Merkinėje besilankančius užsienio ir Lietuvos turistus⁸. Antroji anketa – „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: suaugusiojo patirtis“ skirta suaugusiems merkiniškiams⁹, trečioji – „Kelionės, kitos kultūros: asmeninė patirtis“ skirta vyresniojo amžiaus žmonėms¹⁰.

Moksleiviams skirtoje anketoje buvo klausiama apie šeimoje apsistojusius turistus ir kaip respondentai prisidėjo juos priimant, koks požiūris į įvairių tautybių žmones ir turizmą šiose apylinkėse, taip pat kokios jų asmeninės gyvenimo perspektyvos. Keli klausimai skirti asmeninei kelionių ir turizmo patirčiai, taip pat suvokimui apie savo gimtinės kultūrinės aplinkos išskirtinumą atskleisti.

Pagal antrąją anketą klausinėti daugiausiai darbingo amžiaus gyventojai, galintys dalyvauti ekonominiame miestelio ir jo apylinkių gyvenime, kartu ir turizmo procese. Klausimai skirti nustatyti, kokią reikšmę jų šeimos biudžetui turi turizmas, atskleisti jų bendravimo su turistais saviutumams, požiūriui į kalbų mokėjimą, turizmo perspektyvas ir skirtingose šalyse gyvenančius svetimtaučius. Taip pat keli klausimai skirti ir asmeninei turizmo patirčiai.

⁸ ES, b. 2183.

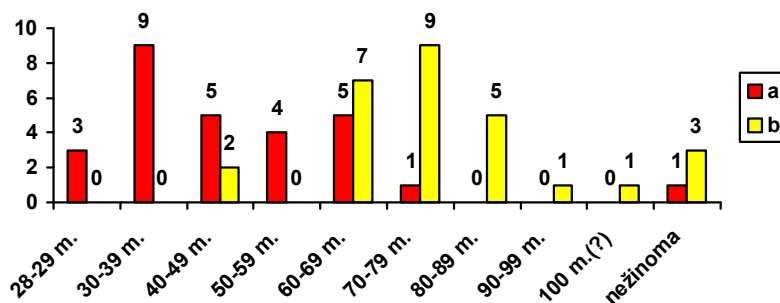
⁹ ES, b. 2182.

¹⁰ ES, b. 2181.

Trečiosios anketos klausimai suformuluoti taip, kad respondentai galėtų nusakyti asmeninių kelionių patirtį nuo vaikystės iki šių dienų – pirmąsias keliones į parapijos miestelį, kitas parapijas, apskritis, valstybes. Klausama apie tarnybą kariuomenėje, dalyvavimą karuose, apie poilsio, turistines keliones, tremtį, emigraciją, bendravimą su kitų tautybių žmonėmis, prašoma nurodyti, kur toliausiai gyvenančius gimines aplankė, kur toliausiai nuo gyvenamosios vietos vyko į šokius, krikštynas, vestuves, laidotuves, vardadienius, gimtadienius, mirusiųjų paminėjimus, dirbti. Prašoma nurodyti, kuo merkiniškių gyvenimas skiriasi nuo kitų parapijų, valstybių žmonių gyvenimo ir kokiame krašte norėtų gyventi.

Taip pat visose anketose klausama, kokias moka užsienio kalbas, prašoma nurodyti asmeninius duomenis (vardą, pavardę, gimimo ir gyvenamąją vietą, antroje ir trečiojoje anketoje – ir amžių). Tyrimai pagal šias anketas atlikti talkinant Merkinės V.Krėvės-Mickevičiaus vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotojai, Merkinės jaunimo etnokultūros klubo „Kukumbalis“ vadovei R.Černiauskienei.

3 diagrama. Į anketas „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: suaugusiojo patirtis“ ir „Kelionės, kitos kultūros: asmeninė patirtis“ atsakiusių respondentų amžius. n = 28; 28.

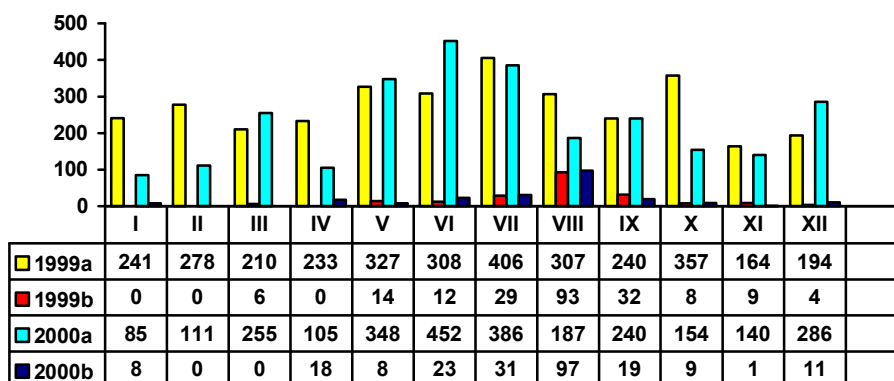

- a- anketa „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: suaugusiojo patirtis“
 b- anketa „Kelionės, kitos kultūros: asmeninė patirtis“

Pasirenkant laisvą pokalbį apie turizmą kalbėtasi ir su Merkinės informacijos centro, muziejaus, kultūros namų, kavinių, parduotuvių darbuotojais, parapijos klebonu, policijos nuovados viršininku, Merkinės jaunimo etnokultūros klubo „Kukumbalis“ nariais. Ypač daug paramos suteikė Dzūkijos nacionalinio parko Dzūkijos informacijos centro direktorius A.Černiauskas. Jo dėka galėjome pasinaudoti šios institucijos ata-

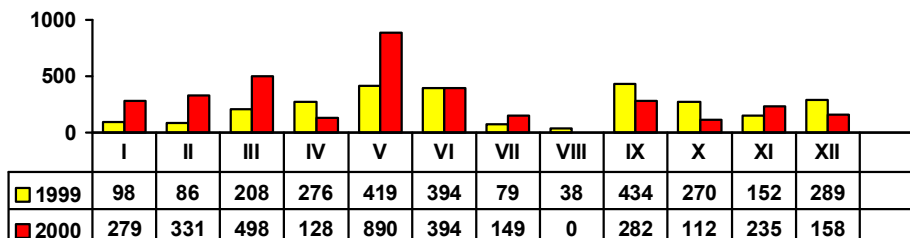
skaitomis. Jos gana objektyviai rodo apylinkėse apsilankiusių turistų skaičių, pasiskirstymą pagal mėnesius, amžių ir pagal valstybę, informacijos centre rengtus renginius ir pan. Šie statistiniai duomenys padėjo ir turizmo perspektyvų analizei (4–7 diagrama).

4 diagrama. 1999–2000 m. Merkinės informacijos centro suaugusių lankytojų dinamika mėnesiais. n=7080

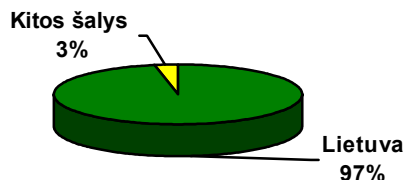

*a-lietuviai; b-užsieniečiai

5 diagrama. 1999–2000 m. Merkinės informacijos centro lankytojų vaikų skaičiaus dinamika mėnesiais. n=3830

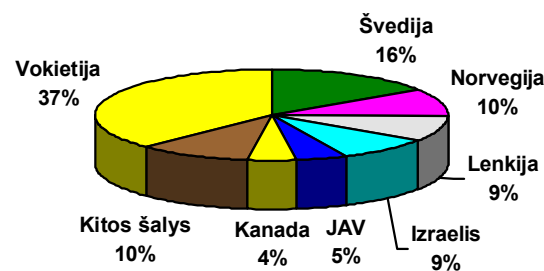

6 diagrama. 1998 m. Merkinės informacijos centro lankytojai pagal šalis. n=6205¹¹

¹¹ 6–7 diagramose pateikiami kiek senesnių metų duomenys, nes vėlesnėse 1999–2000 m. ataskaitose nenurodomas vaikų pasiskirstymas pagal valstybes, pateikiami duomenys tik apie suaugusiuosius.

7 diagrama. 1998 m. Merkinės informacijos centro lankytojai užsieniečiai pagal šalis. n=207

Rėmėmės ir publikuotais etnodemografiniais duomenimis. Ypač vertinga Sauliaus Stanaičio knyga *Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai*¹².

KULTŪRŲ SAŲEIKA: MERKINIŠKIŲ ASMENINĖ PATIRTIS. Norėdami suvokti turizmo perspektyvas, turime pažvelgti į vietinio žmogaus patirtį – kultūrinius kontaktus, galimybę pažinti kitų teritorijų žmonių gyvenimą, gebėjimą suvokti „savo“ ir „svetimo“ kultūrinės patirties savitumus, kartu suprasti jo kaip turisto patirtį.

Kaip minėta, buvo klausinėjami trijų amžiaus grupių atstovai. Anкета „Kelionės, kitos kultūros: asmeninė patirtis“, pagal kurią buvo klausinėjami vyriausieji respondentai, nevisiškai pasiteisino. Pagyvenę žmonės ne visada gebėjo tiksliai nustatyti savo kelionių vietą ir datą, tačiau gana emociškai galėjo perteikti savo gimtinės ir kitose vietovėse gyvenusių žmonių kultūrų skirtumų suvokimą. Kaime gimusieji respondentai pirmąją išiminsią kelionę į parapijos centrą siejo su bažnyčia – ėjimu į atlaidus, šiaip į bažnyčią, ėjimą prie Pirmosios komunijos. Jaunesni, sovietmečiu mokęsi respondentai pirmąją pažintį su parapijos miesteliu (dažniausiai Merkine) siejo su ėjimu pas gydytojus, kartais į mokyklą. Tačiau ir jaunesniųjų respondentų grupėje vyrauja religiniai apsilankymo miestelyje motyvai. Miestelyje pirmą kartą apsilankydavo 3–12 metų kaimo vaikai. Į kitų parapijų centrą (dažniausiai tai buvo Liškiava) nueidavo jau 16–18 metų paaugliai. Dominavo taip pat su bažnyčia susiję įvykiai – dažniausiai atlaidai, neretai eidavo ir į šokius. Kelionė į miestelį buvo išimintinas ir dažnai prisimenamas įvykis. Kita kultūrinė aplinka, miestas darė neišdildomą įspūdį tiek vaikui, tiek paaugliui¹³. Kelionė į kitos ap-

¹²S. Stanaitis, min. veik.

¹³Plačiau apie teritorinio perejimo suvokimą ir simboliką, žr.: O. Löfgren, Crossing Borders. The Nationalisation of Anxiety, *Ethnologia Scandinavica*, t. 29, 1999, p. 3–27.

skrities miestą siejosi su jaunyste ar suaugusiojo amžiumi. Ypač didelį įspūdį darė ekskursijos į sostinę ar kitus didesnius miestus. Piligriminę kelionę į Vilniaus Kalvarijas, paprasčiausią išvyką į Kalvarijos turgų pokariu apsipirkti ar pirmąją kelionę atsivežti prekių nuosavai parduotuvei tarpukariu, ar kelionės su Pavasarininkų sąjungos ar Jaunųjų ūkininkų būrelio nariais į Kauną įspūdžius sovietmečiu neretai keitė ir išvyka į saugumo tardymą. Pasakojimus apie nepakartojamus įspūdžius, patirtus aplankius Aušros Vartus, išvydus Vilniaus ar Kauno didybę, nustelbia atsakymai: „Beveik nieko nematė – iš stoties iki saugumo ir atgal“¹⁴, arba Vilniuje sovietinėje kariuomenėje tarnavusį sūnų aplankiusios moters teigimas – „svarbiausia buvo aplankyti sūnų“¹⁵. Be abejo, ir tarpukariu merkiniško gyvenimas nebuvo itin uždaras. Buvo galima susipažinti ir su miesto kultūra. Tačiau čia baigdavosi svetimos kultūros pažinimo ribos. Jis praplėtė Antrasis pasaulinis karas, tremtis (4 respondentai buvo ištremti), tarnyba sovietinėje kariuomenėje ir sovietmečiu tapusios madingos ekskursijos į kitas respublikas. Pastaruoju metu jos tapo itin retos, nors, pavyzdžiui, visai neseniai viena vyresnio amžiaus merkinė lankėsi Hamburge. Taip pat sumažėjo merkiniečių išvykų prie jūros ir į sanatorijas Lietuvoje.

Labai svarbus giminystės ryšius atskleidžiantis reiškinys – svečiavimasis per atlaidus. Jaunystėje respondentai lankėsi daugiausiai 3–5 miestelių atlaiduose (daugiausiai 6 miestelių, du respondentai į atlaidus iš viso nevykdavo). Tačiau stebina atlaidų metu palaikomų kultūrinių kontaktų lokališkumas (8 – žemėlapis). Kaip matome, dabartiniai merkiniečiai aplankydavo tik gana riboto regiono atlaidus. Į šiaurę ir į rytus lankytasi net apie 50 km nuo Merkinės, o į vakarus šis arealas prasiplečia vos keliolika kilometrų. Su Suvalkijos etnografiniu regionu nepalaikyta jokių kultūrinių ryšių. Atsitiktinė respondentų atranka lėmė, kad užrašinėjome ir iš kitų vietovių į Merkinę atvykusių žmonių atsakymus; per atlaidus jų palaikomų kontaktų su į vakarus paplitusiomis vietovėmis nefiksavome. Šį faktą patvirtina ir S.Stanaičio viso nacionalinio parko 1991–1998 m. padėties migracijos tyrimai. Daugiausiai migracija vyko Varėnos, Lazdijų, Alytaus rajonų, taip pat Druskininkų ir, be abejo, Vilniaus bei Kauno miestų ribose¹⁶. Gimines jaunystėje lankė netolimuose kaimuose ir miestuose. Tačiau sovietmečiu, dažniausiai jau sulaukę brandaus amžiaus, daugelis respondentų lankė savo vaikus ir anūkus Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir kituose toliau esančiuose miestuose, taip pat teko lankyti ir gana toli gyvenančius gimines (Azerbaidžane, Ukrainoje). Tyrėme ir kitus kultūrinių kontaktų atvejus.

¹⁴ ES, b. 2181, l. 25.

¹⁵ ES, b. 2181, l. 27.

¹⁶ S. Stanaitis, min. veik., p. 67.

8 – žemėlapis. Merkiniškių lankytų atleidų vietos (1935–1960)

Talkos tarpukariu buvo retos. Plunksnų plėšyti ar linų minti susieidavo tik savo ar gretimame kaime, retos talkos buvo ir susikūrus kolūkiams. Dabar vyresnio amžiaus žmonės talkina savo parapijos bažnyčioje. Jaunystėje neretai lankytasi šokiuose. Tarpukariu tradiciškai aplankomi ne tik savo kaimo, bet ir už 3–5 km vietovių šokiai. Vaikinai lankydavosi ir toliau (tradicija merginoms lankytis tik savo kaimo pasilinksminiuose fiksuota viename apraše). Paplitus dviračiams atsirado galimybė palaikyti ryšius su jaunimu, gyvenusiu net už 15 km. Sovietmečiu, kaimo žmonėms keliantis į miestus, buvo galima nuvykti ne tik į savo apylinkių, bet ir į didmiesčių vestuves ar laidotuves (užfiksuota, kad buvo vykstama į laidotuves Vilniaus mieste ir 1927 m.)¹⁷. Panašų reiškinį galima išvelgti ir analizuojant vardadienius, gimtadienius (tarpukariu kai kur nei pirmųjų, nei antrųjų nešvėsdavo), mirusiųjų paminėjimus. Atsiradus artimų giminių tolimesniuose miestuose ir esant ekonominėms galimybėms buvo vykstama į Vilnių, Kauną, Šilutę, Radviliškį ir kitur.

Išskirdami Merkinės apylinkių kultūrinį savitumą respondentai akcentavo šių vietovių bendruomeniškumą¹⁸, žmonių išsilavinimą¹⁹, religingumą²⁰, bet Marcinkonyse, Kabeliuose žmonės esą nuoširdesni ir vaišingesni negu Merkinėje (respondentė augo Bingeliuose)²¹; buvo pasakyta, kad „kuo tirščiau žmonės gyvena, tuo jie piktesni“²².

¹⁷ ES, b. 2181, l. 40.

¹⁸ Pavyzdžiui, respondentė R.E. sakė: „Barčiuose, 7 km nuo Varėnos, laidojo sūnų. Pas mus kaimai nedideli, visi ateina aplankyti, ten niekas neina, žmonės vieni in kitus netraukia. Gal kad iš viso svieto surinkti?“, ES, b. 2181, l. 2.

¹⁹ ES, b. 2181, l.20.

²⁰ ES, b. 2181, l. 38.

²¹ ES, b. 2181, l. 34,44.

²² ES, b. 2181, l. 36.

Tyrimas parodė, kad merkiniškiai jaučia nedidelę kultūrinės dimensijos – „savas–svetimas“ opoziciją kalbėdami apie kitataučius, kartais respondentui net tolimos ir nesuvokiamos kultūros žmonės. 1934 m. gimęs ir 1940 m. į Merkinę persikėlęs respondentas taip vertina: „Rusai – žmonės kaip žmonės. Draugiškesni negu lietuviai... Rusai geresni negu lietuviai. Kai pamato, kad dirbi – padės. Čia nususuka. O ten pamatė, kad malkas pjauna, visi sulėkė ir supjovė. Kartu dirbo ir čigonas. Draugiškas, geras. Vokiečiai – geri žmonės. Draugiški. Gerai pataria, padeda. Kazachas skiriasi – tik arklieną valgė“²³. Svetimšaliams negailėjo komplimentų ir kiti respondentai. Pavyzdžiui, 1938 m. gimusi Druskininkų kaimo gyventoja gyvenimą Vorkutoje taip apibūdino: „Patiko korėjiečiai. Pasipuošę visada, niekadų girti nevaikščiojo... rusai geri – užtikrinti žmonės, padėdavo nelaimėje“²⁴; arba 1940 m. Jakubiškių k. gimęs respondentas apibūdina sovietinėje armijoje patirto kultūrinio kontakto išpūdžių nulemtus stereotipus: „Rusas (tikras) geros dūšios žmogus, jie draugiškesni. Lietuvis daug kur gali parduot“²⁵; „Vorkutoj lietuviai nuo kitų skyrėsi gobšumu, stengimusi save parodyti“²⁶. Nors jaunystėje žydus kartais ir pašiepavo ar iškrėsdavo jiems pokštų (bet su žydų bendraamžiais draugiškai sutardavo), į juos žiūrėjo teigiamai ir visi klaustieji respondentai išgyveno dėl jų tragedijos²⁷. Tačiau matome neigiamą lietuvių požiūrį į lenkus. Be abejo, nemažą reikšmę tam turėjo Vilniaus krašto problema.

Tai rodo, kad senieji merkiniškiai gana tolerantiški skirtingų tautybių žmonėms, kita vertus, – atviri svetimos kultūros įtakai, bet prisirišę prie gimtosios žemės. Paklausti, kur norėtų gyventi, beveik visi nurodė, kad Merkinėje ar gimtajame kaime²⁸. Be abejo, įtaką daro ir respondentų amžius. Senatvę norima nugyventi arčiau gimtųjų namų.

Antroji gyventojų grupė, klausinėta pagal anketą „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: suaugusiojo patirtis“, apibūdina darbingų žmonių, jau dabar galinčių padėti aptarnauti turistus, patirtį. Tik apie trečdalis respondentų 2000 m. savo namuose apgyvendino į šventąsias vietas vykstančius maldininkus ir tik kelis užsienio turistus (atitinkamai 9 ir 4). Maldininkai paprastai tas pačias šeimas lanko kasmet. Daugelis maldininkų į piligriminę kelionę išsirengia kasmet keletą metų paeiliui ir vienai nakčiai apsistoja pas tuos pačius žmones. Nors, pasak S.Stanaičio tyrimų, nė vienas jo respondentas nebuvo priėmęs poilsiautojų. Tik maža

²³ ES, b. 2181, l. 7.

²⁴ ES, b. 2181, l. 11.

²⁵ ES, b. 2181, l. 14.

²⁶ ES, b. 2181, l. 12.

²⁷ ES, b. 2166, l. 1–30.

²⁸ Iš 27 į šį klausimą atsakiusių respondentų 2 nurodė, kad jiems nesvarbu, 2 – kad svetimose vietose.

dalis (12,8%) norėtų imtis turizmo veiklos (24,6% visiškai to nenorėtų, kiti nebuvo apsisprendę)²⁹. Mūsų tyrimas rodo, kad ši veikla jau pradeda ma. Tačiau tai ne pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Gana trumpai apsisloja ir užsienio turistai. Paprastai pas gyventojus juos pasiunčia Nacionalinio parko Merkinės informacijos centro darbuotojai, kai kada adresus susižino ir iš kavinių, parduotuvių, kitų įstaigų. Pasak Merkinės informacijos centro darbuotojų, šiokių tokių poslinkių priimant turistus jau yra. Pavyzdžiui, 2000 m. į Informacijos centrą kreipėsi vos vienas kitas žmogus, o 2001 m. (iki 2001 11 15) ši institucija pasiuntė jau 86 keliautojus (54 Lietuvos, 16 Vokietijos, 8 Rusijos, 6 Lenkijos, po vieną Prancūzijos ir Austrijos pilietį). Kelių sodybų savininkų teigimu, jų biudžetas nemažai papildė³⁰. Tačiau turistų srautas dar per mažas, kad labiau paveiktų miesto ekonomiką. Kad turistai jų šeimai atnešė šiek tiek pajamų ar iš turizmo gauti pinigai 2001 m. neblogo papildė šeimos biudžetą, galėjo nurodyti tik keli mūsų klaustieji respondentai, susiję su prekyba (suvenyrų parduotuvės darbuotoja ir kavinės savininkė), nors, be abejo, tokie tyrimai labai objektyvios informacijos suteikti negali, nes ekonominio pobūdžio klausimai gana subtilūs, jiems atskleisti reikia tyrinėtojo ir respondento didelio tarpusavio pasitikėjimo ir ilgesnių kontaktų.

Maldininkai paprastai didesnės materialinės naudos gyventojams neatneša. Jie nakvoja nemokamai ir, merkiniškių suvokimu, deramai juos priimti yra krikščioniška pareiga. Maldininkai paprastai atsilygina nedideliu, dažniausiai religinio turinio suvenyru. Su piligriminėmis kelionėmis nesusiję užsienio turistai paprastai apsistoja retai ir didesnės materialinės naudos atnešti negali.

Respondentai geranoriškai žiūrėjo į turistus, nesakė iš jų patyrę kokių skriaudų ar rūpesčių. Daugelis manė, kad būtina plėtoti kaimo turizmą, kurti darbo vietas, tvirtino, kad valstybė turėtų jį skatinti, teikti žmonėms lengvatinių paskolų, steigti daugiau turistus aptarnaujančio personalo etatų (gidų), netgi būtina pastatyti modernų viešbutį ir pan. Suvoikiama ir pačių atsakomybė. Pasak 60 metų tremtinės, ir patys merkiniškiai inteligentai turi rodyti pavyzdį, pradėti nuo savo sodybų tvarkymo³¹. Taip pat skundžiamasi, kad reikia ir nemažai lėšų, norint patenkinti turisto poreikius – dušo, vonios, karšto vandens, vandens dviračių. Paklausus, kokias paslaugas kiekvienas iš jų galėtų suteikti turistams, nurodoma, kad gali pamokyti tradicinių amatų, nuvežti grybauti, pavaišinti ožkos pienu, aprūpinti maistu, apgyvendinti (nors kai kada ir bijoma priimti nakvynei nepažįstamą žmogų), nuvežti prie ežero, nuomoti valčių,

²⁹ S. Stanaitis, min. veik., p. 164.

³⁰ A. Černiausko 2001 11 15 informacija faksu.

³¹ ES, b. 2182, l. 29

duoti vietą palapinėms pasistatyti, taip pat galėtų būti gidu. Savo paslaugas, mūsų tyrimų duomenimis, galėtų pasiūlyti apie pusę Merkinės gyventojų.

Patys merkiniškiai lankytis tolimesnėse vietovėse gali retai, tik darbo reikalais, palyginus su sovietmečiu, susiaurėjo ir poilsiu skirtų kelionių geografija. Dauguma eilinių merkiniškių negali išvykti poilsiauti už rajono ribų, mažiau kaip pusė 2001 m. buvo išvykę į pajūrį ar sanatoriją. Daugelis prisimena sovietmetį, kai į Palangą galėdavo nuvykti kiekviena šeima. Tačiau priežastys ne tik ekonominės. Privatų verslą turintys gyventojai toliau kur išvažiuoti paprasčiausiai neturi kada. Pavyzdžiui, prekybos kiosko savininkai kioską turėtų uždaryti. Tai ekonomiškai ne-naudinga. Merkiniškiai nevyksta ir į turistines keliones į užsienį, nors kai kurie prisimena sovietmečiu keliavę ne tik po buvusias sovietines respublikas, bet ir to meto socialistines užsienio šalis. Absoliuti dauguma respondentų lankėsi pas toliau, už rajono ribų, gyvenančius gimines, draugus. Tik vienas respondentas lankėsi užsienyje (Maskvoje). Kita vertus, matyti merkiniškių prisirišimas prie namų – po vienos ar kelių viešnagės dienų jau nori grįžti.

Apie turizmo ateitį galima spėti iš atsakymų į anketą „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: moksleivio patirtis“. Tik keliose respondentų šeimose 2000 m. buvo apsistoję turistai iš užsienio šalių – Lenkijos, Vokietijos, JAV ir Prancūzijos. Paklausti, ar jų šeimai jie atnešė didesnės materialinės naudos, visi atsakė neigiamai, tačiau pabrėžė, kad svečių viešnagė jiems buvusi naudinga – suvokė dvasines vertybes, patyrė svečių nuoširdumą, draugystę, įgijo bendravimo įgūdžių. Svetimšaliai už bendravimą moksleiviams atsilygino nedidelėmis dovanomis ir suvenyrais. Jais moksleiviai džiaugėsi, nors turėjo ir papildomų įsipareigojimų – vertėjauti, aprodyti svečiams įžymias apylinkės vietas, gamtą, jiems išvykus sutvarkyti kambarius, išskalbti patalynę. Jokių nuoskaudų iš svečių jie teigė nepatyrę. Visi apklaustieji respondentai pareiškė norį, kad jų gimtąjį miestą ir jo apylinkes aplankytų kuo daugiau svečių. Moksleiviai mano, kad tai būtų įdomu, praplėstų jų akiratį ir suteiktų galimybę susipažinti su kitų kraštų žmonėmis, o šie sužinotų, kokia graži Merkinė ir jos apylinkės. Dalis jaunųjų duomenų pateikėjų aiškiai suvokia ir turizmo materialinę naudą, mano, kad svetimšaliai atvežtų pinigų, pagyvintų miestelio ir viso šio krašto ekonomiką, žmonės galėtų užsidirbti, padidėtų pragyvenimo lygis. Pavyzdžiui, Deividas Petrulevičius iš Merkinės sako: „Žinoma, norėtusi, kad į mūsų miestelį atvyktų kuo daugiau turistų, keliautojų. Taip atgytų miestelio gyvenimas, galbūt atsirastų darbo vietų, susijusių su aptarnavimu turizmo srityje ir apskritai gerėtų miestelio įvaizdis. Žiūrint ekonominiu požiūriu, turtingesnių šalių (JAV, Vakarų

Europos šalių) turistai galėtų duoti nemažai naudos, tačiau manau, jog ne ką mažiau naudos duotų ir paprasčiausias bendravimas, ryšių palai-
kymas su kitų šalių turistais“³². Pasirinkimą, iš kurių šalių turistų labiau-
siai lauktų, didele dalimi lemia pačių respondentų kalbų mokėjimas.
Merkinės mokykloje, be gimtosios ir rusų kalbų, buvo mokoma prancū-
zų kalbos, pastaraisiais metais kaip antrąją užsienio kalbą galima pasi-
rinkti ir anglų. Be to, žiūrėdami televiziją, kai kas yra pramokę ir lenkų
kalbos, todėl priimtinausi yra Prancūzijos, kiek rečiau – Lenkijos, JAV,
Didžiosios Britanijos, Rusijos valstybių turistai. Gerokai mažiau respon-
dentų pageidautų bendrauti su kitų šalių žmonėmis. Tokį pasirinkimą le-
mia jų pačių susidaryti stereotipai (japonai – protingi, italai – tempera-
mentingi, meksikiečiai – „faini“ ir pan.) ar noras susipažinti su tolimomis
kultūromis. Tarp nepageidaujamų šalių turistų, su kuriais gali susikalbė-
ti ir su kurių kultūra yra jau susipažinę, minimi lenkai, rusai. Matyt, to-
kią nuomonę lemia istorinės-politinės aplinkybės. Kita vertus, nurodomi
ir žmonės, kurių kultūra respondentui labai tolima ir sunkiai suvokiama,
pavyzdžiui, kinai, japonai. Tačiau absoliuti dauguma respondentų val-
stybių, su kurių piliečiais nenorėtų bendrauti, iš viso nenurodė arba tie-
siog neatsakė į klausimą. Jiems priimtini visų šalių turistai. Tai rodytų
merkiniškių geranoriškumą užsienio turistams ir neblogas perspektyvas
turizmo plėtrai ateityje. Kiek prastesnes apylinkių ateities perspektyvas
rodo atsakymai į klausimą, ar jie patys norėtų sukurti šeimą su svetimša-
liais. Dauguma teigia, kad tokia perspektyva jiems priimtina ir, jau ne-
paisant kalbos barjero (daugumas nemoka angliskai), nurodo pageidauti-
ną vedybų partnerį iš JAV ir Anglijos. Didžiuma apklaustų respondentų
sakė, kad šiose šalyse jie norėtų ir gyventi. Nors kai kurie, nepasiduoda-
mi Vakarų ekonominės gerovės iliuzijai, suprasdami neišvengiamą gyve-
nimo būdo ir tradicijų kaitą, pabrėžė, kad ten norėtų gyventi laikinai.
Tiesa, kai kurie respondentai vaikinai išsakė tvirtą nusistatymą sukurti
šeimą su lietuvaitė ar tiesiog pareiškė, kad numato tuoktis be jokių eko-
nominių išskaičiavimų. Turimi atsakymai rodytų jau vyriausiųjų respon-
dentų paliudytą atvirumą kitoms kultūroms, iš dalies daugelį tradicinių
elementų išlaikiusią kultūrinę aplinką pakeisti į modernesnę.

Tik du iš apklaustųjų 2000 m. lankėsi užsienyje (Estijoje ir Lenkijoje)
(vienas 2001 m. – Prancūzijoje), bet visi lankėsi Vilniuje ir kituose greti-
muose ar tolimesniuose Lietuvos miestuose. Nors moksleivius labiausiai
traukia JAV ir Anglija, bet tarp šalių, kurias norėtų labiausiai pamatyti,
yra ir kitos šalys – Graikija, Italija, Ispanija, Egiptas, Havajai, Meksika.
Taip pat norėtų aplankyti ir tas šalis, kurių kalbą jie moka – Prancūziją,
keli – ir Rusiją. Tai rodo jaunatvišką norą pamatyti tolimus kraštus, išsi-

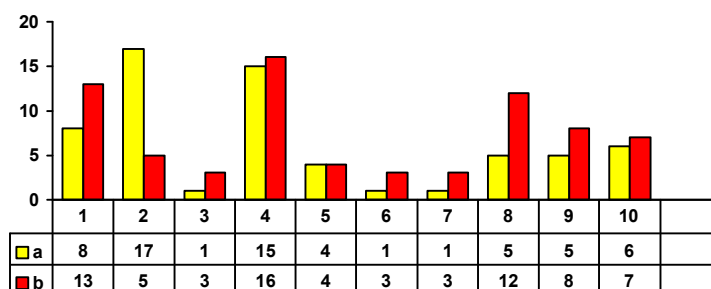
³² ES, b. 2183, l. 31

veržti iš monotoniško provincijos gyvenimo ribų ir sudaro tam tikras aliuzijas į jų prosenelių jaunystės siekį nutekėti į kuo tolimesnį kaimą ar miestelį, viliantis, kad svetur gyventi bus geriau. Tokias prielaidas pagrįstų ir pačių jaunuolių išsakytas gimtosios Merkinės ir jos apylinkių vertės suvokimas. Daugelis paklaustųjų, kuo gyvenimas čia skiriasi nuo kitų Lietuvos gyvenviečių, – pabrėžia unikalią gamtą, istorinį ir kultūrinį paveldą. Optimizmą kelia nereti atsakymai – „čia mano gimtinė, čia mūsų namai“, „ne, nėra gražiau kaip Lietuvoje“, „manau, kad būtent Lietuvoje esu „užprogramuotas“ laimingam gyvenimui“ ir pan.

TURISTO AKIMIS: POŽIŪRIS Į MERKINĖS KULTŪRINĘ ERDVĘ IR TURIZMO PLĖTOTĘ. Apžvelgę vietinių gyventojų galimybes bei norus suvokti ir gerbti turisto kultūrinę patirtį, turime atskleisti ir paties turisto požiūrį į merkiniškius, jo pojūtį, įžengus į svetimą kultūrinę aplinką. Žvilgsnis į Merkinės apylinkes, be abejo, skiriasi. Atvyksta skirtingos patirties žmonės. Ypač iš Vakarų pasaulio. Šie žmonės patenka į visiškai svetimą ir „egzotišką“ aplinką, bet turizmo tradicijos palengvina šį perėjimą ir leidžia įvertinti svetimos kultūros gerąsias ypatybes³³. Užsieniečiai pagal turisto anketos klausimus, vardydami teigiamuosius merkiniško būdo bruožus, išskyrė vaišingumą ir savo krašto meilę. Tačiau pagal turistų tautybę vertinimai buvo kiek skirtingi. Lenkai išskyrė nuoširdumą, čekai ir vokiečiai – vaišingumą, rusai – savo krašto meilę. Lietuviai turistai labiausiai vertina merkiniškių savo krašto meilę, nuoširdumą ir gerumą (9 diagrama).

9 diagrama. Teigiamieji merkiniškių būdo bruožai pagal turistų atsakymus.

n = 137

1 - nuoširdūs, 2 - vaišingi, 3 - ištvermingi, 4 - mylintys savo kraštą, 5 - atkaklūs, 6 - idealistai, 7 - gerbiantys save, 8 - geri, 9 - kantrūs, 10 - kuklūs; a - užsieniečių atsakymai, b - lietuvių atsakymai

³³O. Löfgren, Learning to Be a Tourist, *Ethnologia Scandinavica*, 1994, p.102-125; J. Urry, *The Tourist Gaze, Leisure and travel in Contemporary Societies*, London, 1990.

*15

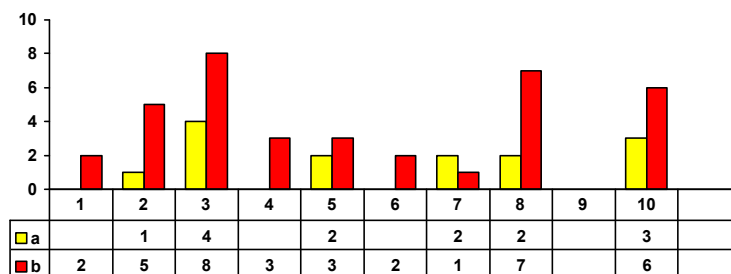
MERKINĖS APYLINKĖS: KULTŪRŲ SAŲVEIKA IR TURIZMAS

277

Iš užsienio turistų daugiausiai merkiniškių neigiamų būdo bruožų nurodė rusai, visiškai nenurodė vokiečiai, teisindamiesi, kad Merkinės apylinkėse jie esą per trumpai, kad galėtų daryti tokius apibendrinimus. Užsieniečių ir lietuvių dažniausi merkiniškių neigiamųjų būdo savybių vertinimai – „konservatyvūs“, „lėti“ ir „užsidarę“ rodytų merkiniškių kultūros archaiką ir skirtingą santykį su turistų kultūrine patirtimi (10 diagrama). Tai irgi gana teigiami vertinimai, kurie rodo Merkinės apylinkių gyventojų kultūros patrauklumą ir turizmo perspektyvas.

10 diagrama. Neigiamieji merkiniškio būdo bruožai pagal turistų atsakymus.

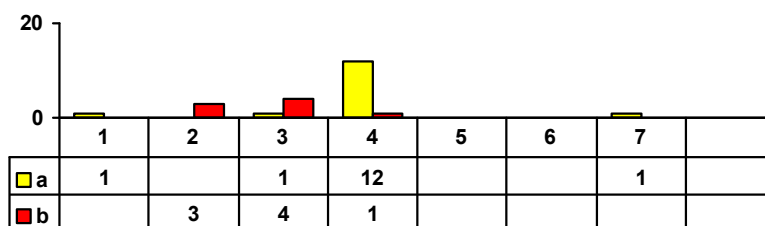
n = 51

1 - pavydūs, 2 - užsispyrę, 3 - konservatyvūs, 4 - individualistai, 5 - nepasitikintys, 6 - pasyvūs, 7 - materialistai, 8 - lėti, 9 - nesąžiningi, 10 - užsidarę; a - užsieniečių atsakymai, b - lietuvių atsakymai

Merkinės svečiai užsieniečiai nevensgė nurodyti ir kitų problemų, daug rečiau tai darė krašto ekonomines problemas ir kultūrinius savitumus suvokiantys lietuviai (11 diagrama).

11 diagrama. Turistų problemos Merkinėje. n = 23

1 - nakvynė, 2 - maitinimas, 3 - pramogų stoka, 4 - informacijos stoka, 5 - blogas poilsio organizavimas, 6 - sanitarinės sąlygos, 7 - miestelyje nesaugu; a - užsieniečių atsakymai, b - lietuvių atsakymai

Užsienio turistams Merkinės apylinkėse labiausiai trūksta informacijos (ypač anglų ir rusų kalbomis), lietuviams opiausia maitinimas – nėra

kur pavalgyti, taip pat trūksta pramogų. Nors absoliuti dauguma lietuvių jokių kliuvinių patraukiam poilsiui neįžvelgė.

Kalbant apie pramogas civilizacijos nesuniokotoje gamtoje problemų neturėtų iškilti. Tinkamai parinkti žygiai pėsčiomis (vien jau ko vertas Merkinės botanikos takas), dviračiais, baidarėmis ir automobiliais patenkins iš didmiesčio ištrūkusį, gamtos prieglobsčio trokštantį turistą. Vis dėlto galėtų būti daugiau rengiama šventinių renginių, kurie geriau parodytų ne merkiniškių gamtos, o kultūros paveldą. Merkinės informacijos centro 1999 ir 2000 m. lankytojų srauto pagal mėnesius analizė siūlo atkreipti dėmesį į tradicines šventes. Daugiausiai užsienio turistų sutraukia liepos ir rugpjūčio mėnesiai (nemaža lietuvių turistų atvyksta ir gegužės ir birželio mėnesiais), tad būtina ieškoti kuo patrauklesnių Sekminių, Joninių (atladai Liškiavoje), Mindaugo karūnavimo dienos, Šv. Onos, Žolinių, Šv. Roko atlaidų ir kitų švenčių šventimo formų. Pavasario ir vasaros turistų antplūdžio metu vertėtų rengti ir sekmadienių gegužines su kultūrine programa. Be abejo, dabartinis Merkinės laisvalaikio ir pramogų centro darbuotojų skaičius riboja šias galimybes, tačiau pramogų industrijos plėtra ilgainiui pasiteisintų materialiai, kartu ir spręstų vietinio jaunimo laisvalaikio problemas. 2001 m. Šv. Roko atladai rodė teigiamas tendencijas. Pirmą kartą šventė buvo švenčiama ne tik šventoriuje, bet ir miestelio aikštėje. Tinkamai išreklamuota šventė skatintų suvenyrų gamybą ir jų realizavimą.

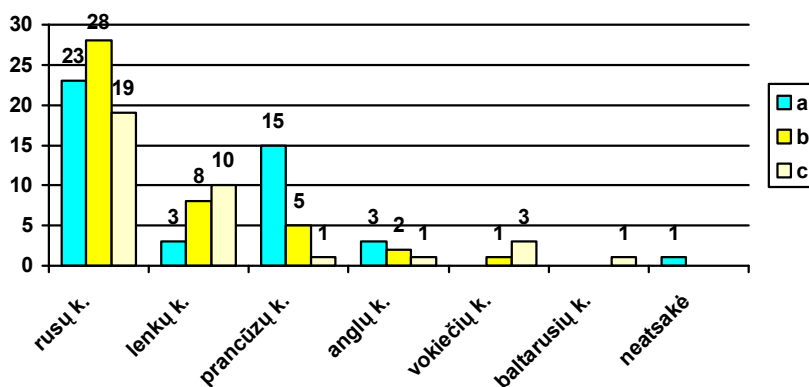
Užsieniečiai taip pat pageidavo, kad ilgiau dirbtų paštas, skundėsi, kad nesą bankomatų ir sunku su vietiniais gyventojais susikalbėti anglų ir vokiečių kalbomis, tačiau šiuos trūkumus atperkanti unikali, kultūros nepaliesta gamta, nuoširdūs žmonės, išpūdinga juodoji keramika ir „lietuviškas Stounhendžas“ – Jonionių akmenys. Lietuviai, be minėtų Merkinės teigiamų ypatybių, nurodė ir istorinę praeitį (piliakalnis, muziejus, dailės galerija).

Be abejo, skaudžiausia kalbos problema. Kaip matyti 12 diagramoje, užsienio šalių turistai susiduria ir toliau susidurs su kalbos barjeru. Dabartiniai moksleiviai jau ne visi gali bendrauti rusų kalba (kaip ir vyriausieji merkiniškiai); nors daugiau kaip pusė gali susikalbėti prancūziškai, bet pageidauja kaip pirmąją užsienio kalbą mokytis anglų kalbą. Deja, šiuo metu tokios galimybės neturi. Sparčiai mažėja ir mokančiųjų lenkiškai skaičius. Viltis, kad dauguma užsienio turistų mokės prancūzų kalbą, sunku, todėl reikėtų atsižvelgti į jaunųjų merkiniškių norus ir sudaryti jiems galimybę mokytis anglų kalbos kaip pirmosios. Suaugusiųjų užsienio kalbų kursų pageidautų ir vyresnieji. Juo labiau kad daugiau kaip pusė atsakiusių į anketą darbingo amžiaus respondentų suvokia kalbų mokėjimo reikšmę bendraujant su turistais ir tiki, kad tai gali duoti mate-

rialinės naudos. Mažiau kalbų mokėjimo reikšmės nepripažįstančiųjų sako, kad dabartinis turistų srautas yra per mažas, kad kalbų mokėjimas – tik bendrojo išsilavinimo rodiklis ir pan., tačiau nurodydami, su kurių šalių turistais norėtų ar nenorėtų bendrauti, vieną iš pagrindinių motyvų nurodo kalbų mokėjimą. Nors, minėdami nepageidaujamų kraštų turistus, respondentai nelinkę įvardyti tų šalių, o šalis, su kurios žmonėmis labiausiai norėtų bendrauti, pasirenka pagal suvokiamą jų turtingumą, kultūros panašumą, turimą informaciją ir pan.

Taigi remiantis šios anketinės apklausos duomenimis, žvelgiant į ateities perspektyvas, pagrindinė problema bendraujant su užsienio šalių turistais ateityje – kalbų mokėjimas. Jauni respondentai norėtų gerai išmokti anglų kalbą (mokyti ją kaip pirmąją, o ne kaip antrąją užsienio kalbą), o tokių galimybių dabar nėra. Krinta į akis tai, kad, matyt, dėl kalbos barjero, jaunimo beveik nepaminėtas noras bendrauti su Vokietijos ir kitų vokiškai kalbančių valstybių gyventojais, nors iš šių kraštų į Merkinę svečių atvyksta nemažai (žr. 1 ir 7 diagramas), o tikėtis, kad ateityje atvažiuos daug prancūziškai mokančių užsienio turistų, – nerealu. Nors dabar merkiniečiai glaudžius ryšius palaiko su Prancūzijos moksleiviais ir kai kurie jau gali pasisvečiuoti šioje šalyje, anglų ir vokiečių kalbų mokėjimas leistų užmegzti ryšius su Didžiosios Britanijos, Vokietijos, JAV ir kitų šalių moksleiviais.

12 diagrama. Į anketas „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: moksleivio patirtis“, „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: suaugusiojo patirtis“ ir „Kelionės, kitos kultūros: asmeninė patirtis“ atsakiusių respondentų gebėjimas bendrauti užsienio kalbomis. n = 26;28;28

a – anketa „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: moksleivio patirtis“,
 b – anketa „Poilsiautojai, pramogos, turizmas: suaugusiojo patirtis“,
 c – anketa „Kelionės, kitos kultūros: asmeninė patirtis“

Deja, informaciniai leidiniai užsienio kalbomis, esant dabartiniam turistų srautui, susiję su gana didelėmis finansinėmis investicijomis. Nors šalia Informacijos centro įrengtas turistinės informacijos terminalas gali suteikti tam tikros informacijos, 2001 m. lenkų parengtas virtualus informacijos sklaidos projektas turistų lūkesčius ne visai pateisina. Reikia ir kitokio pobūdžio informacijos leidinių užsienio kalbomis. Lietuvos turistai informacijos stoka skūstis negalėtų. Išsamią informaciją apie Dzūkijos nacionalinį parką galima rasti ne tik lankstinukuose ir kituose reklaminiuose leidiniuose, bet ir periodiškai leidžiamame parko laikraštyje „Šalcinis“ (metinis priedas – „Šalcinukas“), leidžiama vertinga atskirų parko kaimų ir miestelių istorijai, etnografijai ir gamtai skirta knygų serija, kurios galėtų pavydėti kiekvienas Lietuvos nacionalinis parkas³⁴. Taip pat gausu ir kitų etninės kultūros populiarinimo leidinių.

Turistai turi rūpesčių ir dėl pietų. Žurnalistas Algirdas Pateckas straipsnyje „Smaguriams dzūkai gali pasiūlyti tik medaus ir samanės“³⁵ sako, kad nėra kur pavalgyti šviežiai pagaminto maisto (jeigu iš anksto neužsisakai), kritikuoja ir pačius valgius (poskyris „Dzūkiškų valgių nesitiek“), daro išvadą, kad Merkinės apylinkėse sėkmingai gaminami tik medus ir samanė (naminė degtinė), priekaištuoja: „Ar gyventojai nesupranta, kaip iš turizmo uždirbti, ar tingi pajudėti, ar nebevertina iš protėvių paveldėtų valgių ir nebemoka gaminti?“ Iš tiesų pusantrų metų Merkinės ir jos apylinkių stebėjimas patvirtina turisto problemas. Be abejo, apylinkėse yra nemažai neblogų kulinarių, apsistojus didesnei turistų grupei kelioms dienoms ir užsisakius pas žmogų, galima pasilepinti tradiciniais dzūkų patiekalais. Pravažiuojantis turistai pavakare aplenkia kavines. Labai pigus alus sutraukia tik vietinius ir iš apylinkių suvažiauvusius parduoti grybų žmones. Kavinių aplinka ir labai skurdus valgių asortimentas neretą turistą su sava transporto priemone verčia keisti maršrutą. Tačiau negalima nesutikti ir su kavinių savininkų žodžiais. Jei bus padidintos daugiausia pajamų duodančios alaus kainos, vietiniai žmonės be progos čia neis, o turistų dar per maža, kad tokia įmonė nebankrutuotų. Reikia ieškoti būdų įrengti geresnę maitinimo įstaigą, kur per valandą būtų galima pavalgyti.

³⁴ *Musteika*, Marcinkonys, 1997, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų; *Margionys*, Marcinkonys, 1998, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų; *Mardasavas*, Marcinkonys, 1999, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų; *Liškiava*, Marcinkonys, 2000, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų.

³⁵ A. Pateckas, Smaguriams dzūkai gali pasiūlyti tik medaus ir samanės, *Lietuvos rytas*, 2001 08 03, p.5.

Remiantis mūsų apklausa, Merkinėje ir jos apylinkėse dėl nakvynės sunkumų nėra. Merkinėje galima apsinakvoti Nacionalinio parko informacijos centre, kai kurie gyventojai taip pat turi įsirengę patogių nakvynės vietų, atitinkančių užsienio turistų reikalavimus. Vis dėlto reikėtų ir viešbučio, kad vienu metu, kaip ir prie Marcinkonių informacijos centro, galėtų apsistoti bent dvi dešimtys žmonių.

TURIZMO PLĖTRA. GAMTA, EKONOMIKA, ŽMONĖS. Medžioklė ir nesukultūrintų gamtos išteklių rinkimas – archaiškiausi, pirmą kartą kultūroms būdingi verslai, rodantys neatsiejamus gamtos ir žmogaus ryšius ir harmoniją. Tobulėjanti technologija ir naujų energijos formų paieškos lėmė žemdirbystės ir gyvulininkystės formų tobulėjimą, dėl to prarandamas žmogaus ir gamtos ryšys, pasiekiamas vis aukštesnis aplinkos sukultūrinimo lygmuo. Tačiau net ir XX a. civilizacijos ir socialinių procesų paveiktoje postindustrinėje visuomenėje, netgi žemdirbystei prarandant ankstesnę reikšmę ir prestižą, XXI amžių dar pasiekė archaiški, tūkstantmečius nepakitę verslai. Skurdžios ir intensyvios žemdirbystės bei gyvulininkystės plėtrai nepalankios Dzūkijos žemės lemia, kad ir šiomis dienomis reikšmingas žmonių pragyvenimo šaltinis yra nesukultūrintų gamtos išteklių (grybų, uogų ir vaistažolių) rinkimas (tiesa, gyvenant sėsliai), tuo išlaikomi gana stiprūs ryšiai su gamta. Tai, kas kituose regionuose yra vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų pramoga, tiriamosiose vietovėse yra visų darbingų amžiaus grupių (įskaitant ir pagyvenusius žmones) darbas.

Pasak Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje tyrimus atlikusio Sauliaus Stanaičio, net 68% jo gyventojų verčiasi grybavimu, 37% dar ir uogauja. Respondentai sakė, kad toks darbas neduoda didesnių pajamų, tačiau, tyrinėtojo nuomone, tokius atsakymus galėjo padiktuoti nepasitenkinimas kritusiomis grybų kainomis (palyginus su 1998–1999 m.) ar subjektyvus nenoras nurodyti tikrąsias pajamas. Autorius daro išvadą: „Tačiau viena aišku, jokia kita veikla šiame miškingame krašte nenukonkuravo ir kol kas nekonkuruoja su grybavimu. Pajamos, gaunamos iš visų veiklos sričių, taip pat ir iš nuostolingos žemės ūkio, yra daug mažesnės už pajamas, gaunamas realizuojant šias miškų gėrybes“³⁶. Panašias išvadas paremtų ir mūsų tyrimo duomenys, tokią pat nuomonę galima susidaryti pagyvenus vos metus – stebint merkiniškių ūkinę veiklą ar net sezono metu pervažiavus apylinkių kaimus ir pasisukiojus apie gausius gamtos gėrybių supirkimo punktus. Grybavimas ir uogavimas (vertėtų skatinti ir vaistažolių rinkimą) nustelbia kitus verslus, iš dalies ir amatus. Pasak S.Stanaičio: „Galbūt nebūtų per drąsu teigti, kad per kelerius metus po Nepriklausomybės atkūrimo grybų verslas išlepino žmones, nes

³⁶S. Stanaitis, min. veik., p. 162–164.

jų supirkimo kainos buvo pernelyg didelės lyginant su kitų darbų apmokėjimu. Galbūt dėl to ir atsirado nenoras užsiimti kitomis veiklos rūšimis. Devynis mėnesius dzūkai neieško darbo, visus tuos mėnesius kantariai laukia grybų. Per tris mėnesius jie stengiasi užsidirbti visiems metams <...> Taigi specifinis dzūko gyvenimo būdas iš dalies lemia ir nenorą užsiimti kitomis veiklos rūšimis“³⁷. Išskyrus kelis profesionalius keramikus ar kitų amatų meistrus, paprastam kaimo žmogui pynimas, drožimas ar kiti senesni verslai nėra pagrindinis verslas. Žmonės neturi iniciatyvos realizuoti savo pagamintus dirbinius. Dažnai jie parduodami tik atsitiktinai, patys žmonės neieško pirkėjų, nors menininkams ir tautodailininkams Varėnos savivaldybė yra sudariusi išskirtines veiklos sąlygas (gali nemokėti už patentus). Kita vertus, nagingi meistrai dar yra prisirišę prie žemės, nors ją galėtų išnuomoti³⁸. Nors tyrinėtojo žodžiuose yra ir tiesos, mūsų tyrimai rodo merkiniškių iniciatyvą, tačiau sunku sutikti, kad dzūkai nėra darbštūs ir, neturėdami kitos pelningesnės veiklos, nenori imtis kokio verslo ir amatų. Turistų srautas ir paklausa jau reguliuoja pasirenkamas veiklos sritis. Į tokius priekaištus neretas merkiniškis atsakė, kad kai pajamos, gaunamos iš miško gėrybių, bus mažesnės negu iš tradicinių verslų ir amatų, taip pat turistų aptarnavimo, tada jų veikla keisis. Jau dabar pavieniai turistai gali patys apsilankyti pas juodosios keramikos meistrus Maksimonių ir Zakavolių kaimuose (pas E.Petraitiene, P.Pretkelį, T.Jankauskaitę), turistiniuose lankstinukuose nurodoma, kaip surasti jų, taip pat ir S.Indrašiaus, R.Indrašiūtės sodybas. Vien E.Petraitiene sodyboje, pagal Informacijos centro ataskaitą, 1999 m. balandžio-lapkričio mėnesiais apsilankė 3071 turistai (iš jų net 1552 užsieniečiai (tarp jų 1372 Lenkijos piliečiai)).

Kaimo turizmo plėtrai reikalingas nemažas pradinis kapitalas. Kaip rodo tyrimai, jau rengiami ir gana nemaži projektai. Pavyzdžiui, A.Dzimavičius parengė kaimo poilsio ir pramogų centro „Dzūkas“ projektą. Jame numatomas sklypas su tradicinio stiliaus poilsio namais, pavyzdinė sodyba su vaismedžiais, tvenkinys, pirtis, sporto pramogų salė, kavinė (joje baras ir administracijos patalpos). Pagal projektą Rodukoje būtų sukurta 10-20 darbo vietų. Namukų statybai planuojama Merkinėje įkurti cechą (20 darbo vietų). Pasak projekto autoriaus, bus orientuojamasi į Lietuvos turistus, ypač didelį dėmesį skiriant jaunimui, vaikams. Žinoma, projekto sėkmė bus susijusi su nemažomis finansinėmis investicijomis ir pareikalaus nemažų jo vykdytojų pastangų bei geranoriško įvairių institucijų požiūrio. Kaimo turizmas iki šiol plėtojamas lėtai. Merkinės

³⁷ Ten pat, p. 164.

³⁸ Ten pat, p. 162-164.

seniūnijoje, mūsų turima informacija, tuo užsiima A. ir E. Kakariekos Liškiavoje. Turizmo verslo jaunoji karta mokosi ir aukštosiose mokyklose.

Kokia Merkinės apylinkių perspektyva? Be abejo, yra nemažai problemų. Dzūkijos nacionalinio parko vyriausiasis architektas V.Kniubas teigė, kad „Merkinės istorinė patirtis, jos garsas yra vienas iš tų nematerialių išteklių, kurių naudojimas padėtų suaktyvinti jos gyvenimą. Merkinėje plėsis rekreacinis naudojimas, jis bus labiau reguliuojamas. Manome, kad atgis ir virs realybe tarybiniais metais projektuoto viešbučio kompleksas... Deja, šiandien greta miestelio riogsantys tušti, suniokoti gamybinių pastatų kompleksai, apšiuurę daugiabučiai, apleistos gatvės, komunalinės tarnybos stoka – tik dalis žaizdų, kurios užgis neturinčioje vizijos ir generalinio plano Merkinėje“³⁹. Tai rodo, kad merkiniškiai suvokia savo problemą, rūpinasi šio krašto ateitimi. Miestelis yra tarptautinių turizmo kelių sankryžoje. Iš Druskininkų buvo patogus susisiekimas geležinkeliu su Baltarusija, Lenkija, Vokietija⁴⁰, tačiau pastaruoju metu geležinkelio eismas iš Vilniaus į Druskininkus jau nutrauktas. Traukiniai vyksta tik iki Marcinkonių, taigi, pasak A.Černiausko, parko turistinis maršrutas lieka plaukimas Ūlos upe. Jau 2001 m. pastebėta tendencija, kad plaukiama ne tik iki Puvočių ar Merkinės, bet atsiranda ir iki Nemunaičio plaukiančių grupių. Be abejo, turizmo plėtrai nepadės stichiškas gražiausių ir vertingiausių rekreaciniu atžvilgiu vietų privatizavimas (iš užsieniečių – daugiausiai Lenkijos piliečiai)⁴¹.

BAIGIAMASIS ŽODIS. Nagrinėjant turizmo perspektyvas, neretai pabrėžiamas ekonominis faktorius, tačiau, kaip rodo etnologiniai tyrimai, būtina ne tik iniciatyva ir materialiniai resursai. Turizmo plėtotei ir kultūrinės aplinkos kaitai reikia parengti patį žmogų. Etnologinė turizmo perspektyvų ir merkiniškių kultūros aplinkos analizė rodo nedidelę natūralią „savos“ ir „svetimos“ kultūros opoziciją. Merkiniškis linkęs integruotis ir perimti svetimos kultūros elementus. Dabar lemiamą vaidmenį atlieka daugelį tradicinės kultūros elementų gebėjusi išsaugoti šeima ir mažai sovietinės ateizacijos paveiktas religingumas (lyginant su kitais Lietuvos regionais). Perimtas kultūrinis paveldas užgožia žiniasklaidos propaguojamas vertybes. Tačiau didėjantis turizmo srautas, spartėjanti kultūros modernizacija ir kartų atotrūkis gali turėti ir neigiamų padarinių. Miestelio policijos pareigūnai sako, kad apylinkių kriminogeninė situacija nebloga, jie neturi didesnių problemų, su kuriomis susiduria kaimynai. Sparčiai plintant turizmui, be abejo, jų iškiltų. Todėl gana pagrįs-

³⁹ V. K n i u b a s, min. str., p. 20.

⁴⁰ J. Aukštaitis, min. veik., p. 69.

⁴¹ A. Černiausko informacija faksu 2001 11 15.

ta nuomonė, kad išskirtinį dėmesį būtina skirti jaunimo etnokultūriniam auklėjimui. Tik perėmęs tradicinės kultūros elementus jis bus pasirengęs kontaktams su įvairių kultūrų žmonėmis. Tad augančia karta ypač rūpinasi Merkinės kultūros ir švietimo institucijos. Kiek kitaip negu daugelyje kitų miestelių tradicinės kultūros perdavimas jaunajai kartai suvokiamas kaip vienas iš svarbiausių šio krašto išlikimo garantų. Nemažai dėmesio vaikų ir jaunimo etnokultūriniam lavinimui skiria kultūros namai. Nors, be abejo, su vaikais ir jaunimu dirbti sunkiau negu su pagyvenusiu žmonių kolektyvais, tačiau kultūros tęstinumo idėja puikiai suvokiama. Laukiami vaikai ir Merkinės informacijos centre. Pasak Merkinės informacijos centro direktoriaus A.Černiausko, dailės galerijoje rengiamos parodos visų pirma skiriamos vietinių vaikų estetiniam ir etnokultūriniam lavinimui. Moksleiviai dažnai apsilanko ir Merkinės muziejuose. Mokyklos vaidmuo turėtų būti didesnis. Šiuo metu etninės kultūros pamokos numatomos tik 11 ir 12 klasėms (atitinkamai po vieną ir dvi savaitines pamokas), tuo tarpu mokyklai vertėtų suteikti etnokultūrinę pakraipą ir po kelias etnokultūros pamokas dėstyti bent visų vyresniųjų klasių moksleiviams. Tai būtų įmanoma. Mokytoja R.Černiauskiene tam yra visiškai pasirengusi ir sutiktų atsidėti tik etnokultūros dėstymui (dabar pagrindinį krūvį sudaro lietuvių kalbos ir literatūros pamokos). Gerokai toliau pažengusi užklasinė veikla – etnokultūrą propaguoja merkiniškių jaunimo klubas „Kukumbalis“, jos vadovės R.Černiauskiene (ji dar vadovauja ir folkloro būreliui) iniciatyva Lietuvos istorijos instituto ir Jaunimo turizmo centro Jaunojo etnografo mokyklos pavyzdžiu rengiamasi kurti vietinę etnografo mokyklą. Pagarsėjęs ir mokyklos direktorės R.Sakalauskiene jaunimo tautinių šokių kolektyvas „Sukčius“ (pavadinimas pagal Merkinės apylinkių šokį). Jo pasirodymus galėjo įvertinti daugelio Lietuvos, Prancūzijos vietovių žmonės, Pasaulio lietuvių dainos šventės dalyviai.

Didesnis negu gretimose vietovėse dėmesys augančiai kartai šiuo metu Merkinės apylinkių jaunimą apsaugo nuo neigiamų kultūros modernizacijos padarinių, tačiau jaunimo etnokultūrinis auklėjimas turi būti derinamas su turizmo ir globalizacijos proceso intensyvėjimu.

LITERATŪRA

- Aukštaitis J., *Lietuvos nacionaliniai parkai*, Vilnius, 1996.
 Blumas R., *Etninės psichologijos įvadas*, Vilnius, 1998.
 Knibas V., Gyvenvietės, kurios turi atgimti, *Mūsų gamta*, 1998, Nr.1, p. 20.
 Löfgren O., Crossing Borders. The Nationalisation of Anxiety, *Ethnologia Scandinavica*, vol. 29, 1999, p. 3–27.

- L ö f g r e n O., Learning to Be a Tourist, *Ethnologia Scandinavica*, 1994, p.102-125.
- Liškiava*, Marcinkonys, 2000, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų.
- Mardasavas*, Marcinkonys, 1999, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų.
- Margionys*, Marcinkonys, 1998, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų.
- Musteika*, Marcinkonys, 1997, sudarytojas Henrikas Gudavičius, nuotraukos – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų.
- P a t e c k a s A., Smaguriams dzūkai gali pasiūlyti tik medaus ir samanės, *Lietuvos rytas*, 2001 08 03, p.5.
- S t a n a i t i s S., *Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai*, Vilnius, 1999.
- U r r y J. The Tourist Gaze, *Leisure and travel in Contemporary Societies*, London, 1990.
- Van der B e r g e P. L., Tourism, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London, New York, 1998, p. 551-552.

Įteikta 2002 m. kovo mėn.

MERKINĖ ENVIRONS: INTERACTION OF CULTURES AND TOURISM

Summary

Although tourism has a huge importance in the economy of the world and research on tourism is also important to the analysis of social changes and cultural contacts, it has not yet attracted greater attention from Lithuanian investigators from an ethnological viewpoint. This article is based on the data of field research carried out in the Merkinė National Park in 2002. It focuses on the analysis of social and cultural contacts between tourists and local people. We hope that the results will contribute to the development of tourism in the environs of Merkinė.

In order to study the prospects of tourism and the preparation of people of various age to receive tourists and grasp their cultural environment, we created three questionnaires aimed at Merkinė residents of different age groups. To understand the needs of tourists and some of the obstacles to the development of tourism in the environs of Merkinė, a questionnaire designed for Lithuanian and foreign tourists was created after consultations with Algimantas Černiauskas, Head of the Dzūkija National Park and Merkinė Information Center.

The research carried out on the basis of the survey, regulated and free interviews, and observation revealed that the environs of Merkinė appeal both to Lithuanian and foreign tourists. However, the problems of foreign language,

providing food and information, and understanding the needs of tourists arise. In spite of that, the residents of Merkinė are full of good will and open to tourists who have gained some insight into elements of other cultures. On the other hand, the danger of the negative consequences of intensive tourism also emerges. The greater attention and care now given to the younger generation in the environs of Merkinė than in the neighboring areas of Lithuania has protected it from the negative consequences of cultural modernization. Yet we think that the intensity of the ethno-cultural education of the youth has to increase at a proportion rate with the development of tourism and overall globalization.